

Trávníček, František

Přízvuk pětislabičných slov

In: Trávníček, František. *Příspěvky k nauce o českém přízvuku*.
Brno: Filosofická fakulta, 1924, pp. [3]-5

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126429>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tyto příspěvky se týkají skoro veskrze přízvuku v novočeském jazyce spisovném. Vycházím v nich zpravidla ze stavu nauky o českém přízvuku, jak se jeví v pracích Králových. Král použil sice výkladů starších, zejména Gebauerových v Hist. Ml. I, 572 a násl., ale lépe je roztřídil a doplnil, zejména v části o větěném přízvuku. K nim časem přibyly znamenité výklady Brochovy ve spise *Очеркъ физиологии славянскоѣ рѣчи* (1910), 202 a násl., týkající se hlavně větne intonace. Jsou doplňkem k výkladům Královým, protože Král k větne intonaci nepřihlízel; šlof mu o český přízvuk jen potud, pokud má význam pro prosodii. Doplňkem ke Královi jsou dále Brochovy výklady o přesahování expiratorní vlny s první slabiky na druhou. Broch tu zkoumá znova jev, s kterým se obírali Gauthiot a Vendryes v MSL. XI (1900), 331 a násl. Viz Smetánkův referát a z části také kritiku v LF. 31 (1904), 422—424. Král k tomuto jevu nepřihlízel.

Cituji Krále podle znění v České prosodii, vyšlé ve Světové knihovně č. 716—719; zkratka Král. Toto znění se skoro napařád shoduje se zněním starším v LF. 25 (1898), 24 a násl.; zkratka Král LF.

Přízvuk, který zaznamenávám, je z mého jazykového zvyku. Shoduje se nepochybně dosti často se zvykem obecným, ale někde snad nikoli. Podle toho budou míti poznatky, k nimž dospívám, dílem platnost obecnou, dílem jen individuální. Hlavním účelem těchto příspěvků je upozorniti na některé jevy, kterých si nauka o českém přízvuku dosud nevšímala. Tu pak myslím, že i popis individuálního zvyku může tomuto účelu dobře posloužiti. A domnívám se, že tomuto účelu vyhovují také tehdy, když snad některý jev správně konstatuji, ale ne docela správně vykládám.

Přízvuk pětislabičných slov.

1. Podle Krále 216 „slova pětislabičná, jednoduchá i složená, mají zpravidla hlavní přízvuk na první, vedlejší na čtvrté slabice“: *'ne-trpělivý**, *'neobyčejný*, *'pětina_sobný*, *'červeno_bílý*, *'národopisný*, *'akademie*,

* Hlavní přízvuk označuji kolmicí nahoře před příslušnou slabikou, vedlejší pak kolmicí dole před slabikou. Nepřízvučnost neoznačuji nijak.

'amortí,sace, 'geolo,gíe a j. Mívají prý však také vedlejší přízvuk na slabice třetí a páté, ale „jen v určitém případě, pronášíme-li totiž slova ta pomaleji, chtějí, aby takřka každá slabika slova vynikla a pronesena byla s větší váhou než obyčejně“ (216—217). Podle Gebauera dodává pak Král (217—218), že posouvání vedlejšího přízvuku bývá podporováno „délkou nebo závažností slabik. Spíše vyslovím 'nepřed,vi^{da},ný než 'nesne,sitel^{ný}, 'neo,byčej^{ný}*, ježto u dvou posledních slov přízvuk se slabiky závažnější nebo delší přesunuje se na slabiku méně závažnou nebo kratší“.

Mně se zdá, že je třeba rozlišovati tři skupiny pětislabičných slov.

Do první skupiny náležejí slova složená, jejichž první člen je troj-slabičný, 'červenobílý, 'národopisný a j. Tato slova mají tuším vždy vedlejší přízvuk na slabice čtvrté; tedy 'červeno,bílý, 'národo,pisný atd. To lze dobře pochopiti, poněvadž jsou to složeniny.

Druhou skupinu tvoří cizí slova typu *akademie*. V mé výslovnosti mají tato slova vždy vedlejší přízvuk na slabice třetí a páté, tedy 'aka,demí,e, 'amor,tísa,ce atd. To bývá arciť jen tehdy, jsou-li ona slova isolována nebo ve větě před pausou. Následuje-li za nimi slovo-s hlavním přízvukem, slabika pátá vedlejší přízvuk ztrácí; na př. 'aka,demie 'vydala spis. Tak je vždy v případech podobných; říkáme na př. 'učitel, ale 'učitel 'učí. Srovn. u Krále 237—238. Nám jde však hlavně o to, mají-li naše slova vedlejší přízvuk na slabice třetí či čtvrté. Výslovnost 'akade,mie je mi úplně cizí; a pozoroval jsem u mnoha jiných osob, že vyslovují jen 'aka,demí,e.

Do třetí skupiny bych zařadil slova ostatní, jako *neobyčejný*, *nesnesitelný*. Nepopírám, že se nevyslovuje 'neobyčejný, 'nesnesitel^{ný} atd., ale mám za to, že normální výslovnost je 'neo,byčej^{ný}, 'nesne,sitel^{ný}. Nemohl bych ze svého zvyku potvrditi tvrzení Královo, že ona slova vyslovujeme s vedlejším přízvukem na slabice třetí (a páté), chceme-li je vysloviti s větší váhou než obyčejně, a že tu záleží na délce nebo krátkosti slabiky. Vyslovuji stejně 'nepřed,vi^{da},ný, kde je třetí slabika dlouhá, jako 'nesne,sitel^{ný}, kde je třetí slabika krátká. Výslovnost 'neobyčejný, 'nesnesitel^{ný} je pro mne výslovnost affektovaná, abnormální, jako na př. ná'ramně, vý'borně (Král 208). Král naopak praví (218), že affektovaná je výslovnost 'neo,byčej^{ný}, 'nesne,sitel^{ný}.

Vaňorný (Naše doba III, 608) u slov složených, jejichž první část je trojslabičná, konstatuje rovněž jen vedlejší přízvuk na slabice čtvrté,

* Přízvuk označuji svým způsobem, nikoli tak jako Král.

u slov pak složených s první částí dvouslabičnou (*rychlonoého*) vedlejší přízvuk na slabice třetí; přesněji by měl říci: na třetí a páté nebo jen na třetí. Slova nesložená mají podle něho (608—611) vedlejší přízvuk buď na slabice třetí nebo čtvrté; je prý však potřeba zjistiti, je-li v tom nějaká zákonitost.

Podobný případ je, když — jak praví Král — za jednoslabičným slovem přízvučným jdou čtyři slova příklonná (jednoslabičná). Ta tvoří s přízvučným slovem výdechovou jednotku, jedno slovo. Jako v případech hořejších myslí Král (231—232), že ona výdechová jednotka mívá vedlejší přízvuk buď na slabice čtvrté nebo na třetí a páté (před hlavním přízvukem jen na třetí); tedy na př.: *'co jste mi tu dnes řekl* nebo: *'co jste mi tu dnes řekl*. Také v těchto případech se mi zdá výslovnost druhá pravidelná a první abnormální.

Podobný případ je dále, když za trojslabičným slovem stojí dvě slova příklonná. Král 233 praví, že takové skupiny mají vedlejší přízvuk buď na slabice čtvrté nebo třetí a páté (před hlavním přízvukem jen na třetí). Na př.: *'ponese mi to* nebo *'pone,se mi to*, *'pone,se mi to* hoch.

Způsob druhý (s vedlejším přízvukem na slabice třetí a páté nebo jen třetí) podle Krále l. c. nastupuje jen tenkrát, vyslovujeme-li trojslabičné slovo pomaleji. K tomu Král připomíná, že Vaňorný uznává jen způsob druhý. Souhlasím s Vaňorným; srovn. dřívější poznámky.

A podobný případ je konečně ten, když za slovem čtyřslabičným stojí jedno slovo příklonné. Podle Krále 234 vyslovujeme na př. buď *'rychlono, hý tu* *odvětil* nebo *'rychlono, hý tu*. Výslovnost první je prý obvyklejší. V LF. 36 dodává Král, že Vaňorný uznává výslovnost druhou. Souhlasím zase s Vaňorným. Výslovnosti *'rychlono, hý tu*, *'krásno- vla, sá mu* (dívčina řekla) atp. jsme si tuším navykli vlivem starých překladů, prosodicky nesprávných; jdeť o spojení papírová, v živé mluvě naprosto neznámá. Ve spojení obvyklých je zcela zřetelně vedlejší přízvuk na slabice třetí a páté nebo jen třetí: *'poví, dala mi* sestra, *'přívá, zali ho* za nohy (Havlíček, Křest sv. Vladimíra, zpěv 4), *'nehně, vejte se*, *'nena, padlo mi* atp.

Tak zvaná nepřízvučná slova jednoslabičná.

2. Jednoslabičná slova dělí Král na dvě skupiny. O jedné vykládá, že mívají přízvuk „rovný asi vedlejšímu přízvuku slovnímu“, jsou-li „před jiným závažnějším (slovem), opatřeným z té příčiny sil-